

Klasiko bitxi • arront klasiko

Joxemiel Bidador

Biktoriano Iraolaz aipu labur

Pasai Donibaneko Biktoriano Iraola Hegoaldeko bi gerrateen artean -azken karlistada eta 36.ekoa- sortu belaunaldiaren adibide ezin esanguratsuago dugu; olerkia zein antzerkia zein narratiba landu zuen, eta, agian, munta handiko lana egin ez bazuen ere, kopuru aldetik behinik-behin baztertu ezin den lana bazaigu egun

MUCHOS NOMBRES DE ESTA generación -la que siguió a la terminación de la última guerra carlista y que es anterior a la nueva ola que se abre paso en el primer cuarto del siglo XX- han sido preteridos al imponerse las nuevas corrientes, y sin embargo son bien dignos de ser rescatados del olvido: R. Artola, R. Azkarate, B. Iraola, E. Elicechea, etc. Ez dakit zein neurritan Villasanteren hitzok artatzen ari diren egun, baina arras pozgarria zait DBH-n erabiltzeko Mendiguren-Eizagirre tandem gotorrek berriki ateratako testu-liburua *Euskal literaturaren antologia*, Donostia, Elkarlanean, 1998- txirikordatzeko erabili irizpidea, eta horra hor, non Iraola dagerkigun haundien -baita apalagoen ere- artean argazki eta guzti, alain-tso!-

Pasai Donibanen 1841.ean sortu zen Biktoriano Iraola Aristigiet, Donostian bizi bazen ere. Katalina Albarez-Azpeitiarekin ezkondu, Azpeitia karrikako 5. zenbakian zeukan inprimategian egiten zuen lana -Pio Baroja aterbetu zuen eraikin berean-, irakola aso batek mugitzaile makina esanimesan sortarazten zuela. Errepublikazale eta foruzale, Donostiako zinegotzia ere urte luzetan arizan zen, Kontxako tamarindoak ekartzearen alde bozkatu zutenetakoa izanki. 1919.eko irailaren 19an hil zen Donostian.

Langile porrokatua, abondo paper ziprztindu zituen, solte edo garaiko aldizkarietan ageri zirenak, bere izenez, edota Churi nahiz Sei ezizenenpean. Genero guztiak landu zituen. Lehenbiziko lanak bertsolari-tza-poesiaren barruan burutu zituen, esate baterako, Iruñeko *Euskara* aldizkarian 1880. eta 1881. urteetan agerturikoak: «Abenduaren 7a 1688garren urtean» -hau ere Bertsolariya aldizkarian agertu zen

1932.ean-, «Guda, gudariak eta beren itz-bideak» eta «Lore igartua», baita *Bertsolariya* aldizkarian ere 1932.eko agorrilan argitaratu emaniko «Pilotariyak» izenburupeko bertsoak, bertan argitu zuenez, 48 urte lehenago eginak zirenak.

Ezagunagoa igaro zitzaigun, ordea, antzerkigintzan garatu zuen lanarengatik. Iraolaren antzerkilanako oro alaiak eta umoretsuak ditugu, far eragile bezain arin, Soroa maisuak hasitako ildotik, eta zerrenda luze baten osatzaila. Kronologikoki emanda, 1884.ean Bi itsubak zartzuela jokatu zuen estraine-ko Donostian F. Asenjo Barbierren musikarekin, eta Iruñean burutu lehiaketa literarioan Pelayo Castilloren *El que nace para ochavo* lanaren itzulpena den *Ardita beti ardit* -esanguia eguintze batian eta bersuan- saritu zioten, urte bertsuan argitaratu emanik Donostiako Peña eta Pozoren etxean -nahiz 1889.eko abenduaren 26ra arte ez zen oholtzaratuko-; 1886.ean, berriz, Petra xardin saltzallia jostaketa komiko-lirikoa aurkeztu zuen Raimundo Sarriegiren musikarekin, tankera honetakoa ere *Karmen gaztain saltzallia eta zeladore baten estuasunak*; 1888.ean Sarriegik musikatu *Pasayan* zartzuela saritu zioten lore jokoetan; 1889.ean Xordo bakarriketa taularatu zuen estraine-ko Donostian, 1890.eko Euskal Esnalea-n argitaratu emanen zuena; 1891.ean Emiliano Sánchez Pastorren zortzikotik eginiko *Leokadia esangia* edo *zarzuelachua* egintza ba-

tian egokitzena eman zuen argitaratu Barojatarren etxean N. Luzuriagaren musikarekin; 1892.ean Txomin Donostiyan errebista Luzuriagak musikatu eta *Pulpuba* bakarriketa; 1894.ean Navarretearen *Percances de un apellido* lanean oinarritua zuen *Onentzaro gaba* egintza bakarreko komedia aurkeztu zuen, baita Bilboko Euskaltzalekoek sariturik gai beretsuko Gabonetan zartzuela; 1900.ean *Ulijakuak* agertu zuen Donostian; 1902.ean *Ergobian* akto bakarreko komedia Donostian estraine-ko jokatzen zen; 1909.ean *Ixkina Mutrikun* bakarriketa eman zuen argitaratu Donostian; bakarriketak ere *Joxemaritarrak*, *Xardiñak*, *Zinean* eta *Txokolo* lanak izan ziren, gehienetan ere, Pepe Artolarentzat idatzi zituenak.

Alta, eta gorago aipatu Mendigure-Eizagirrearenean ziurtatzen den eran, Iraolaren antzerkien gainetik ipuinak jar litezke, garaian ekarri modernitatearengatik bereziki. Honen lagina ekartzen digute bada beren antologian «Tranbian» testuaren bitartez. Añamendikoek ere 1907.eko *Baserritarra* aldizkarian agerturiko «Beti bezala» ipuina eskeini ziguten literatur entziklopediaren bigarren alekian. Edozein modutan ere, Iraolaren narratiba zuzen-zuzenean dastatu nahi duenak 1887.ean Donostiako Pozoren etxetik elkiriko Kontuhoak ipuin bildumara jo beza, hala-ber, 1962.ean Zabalak lematu Auspoa bildumaren 9. zenbakiarekin ateratu zen *Oroitzak eta beste ipui asko* lana badu irakurgai. Bestaldetik ere, Iraolak landu pasadizo-zelebrekeria-txantxen generoa ezin aipatzeko laga, horra hor Euskal esnalea aldizkariaren orrialde gatz eta piper demasa eman zien *Iz-kirimiriak*, G. Mujikari Iraola Bilintxen izpirituaren jarraileatzat jotzeko arrazoi beste eman ziona.

e t o r r i a h a l e a n

PatziKu Perurena

ooo

Goizuetan Portolo zenaz

LEHENGOAN, PORTO- lo izan zitekenaz azaldu nizekizun neure kosetxako burutazio batzuk. Askotan ordea, irudipen huts sinetsgarri asko sortzen dugu letratu harroskok (zu ere barren, irakurle), eta ez gara ohartzen gure diskurtso eskolastiko lojikaz apaindu eta itxuraz noblethu honek baino gizenki zuri gutxiago eta gihar gorri gehiago erakusten duela letratu gabeko edozein hiltun inozentek. Aitari etxean jasotako pasarteok lekuko. Egizu kontu, hika kontatuak daudela niri:

«Nik Portolon Joanblas zena ta, izautu nittien; beno, Joanblas enien izautu nik, biño andrea bai. Oik ittuen oaingo Oxe onen atton amonak. Oxe ta oinatta zena Portolon bertako semea yuen, ta ama men tzien Leitzakoa, ta itxen azpikalden belarren ai ziala, malda ikarria baita an, ta seme ori oandik aurra, ta nonbette utziko ziten belaso eskiñen baten ta, amildu goitipe-tti, ta susto artatik ill men yuen ama, Joanblasen lemitziko andre zena.

Gero berriz, beste andrea be- ar ta, Arantzea yon men yuen gizona, talok pañulon artu, gerrin lotu pañulota ta, mendiz mendi Arantzea andregai billa. Ta an puntzioa do soñua do zer baitzen e, plazan zabiltzala, gerriko pañulotik eskapatu ta talok lurrera eroita nola ibilli zen plazan erdin, ala aittu izanduit nik.

Gero, andretako artu zun neskatxa bete men tzeon ba orduko, ta esan menzteon itxen nola zon, ta: «etzula inportik! ain errin miatxo ernarik antzuk biño geio balio izate unztela!». Ta gero ain umek, bat o beste izautu nittien nik: Martina ta, Bernardo re bai, gizajo samar bat izaten yuen.

Biño itxera ezkondu zena, Joxemiel uen, oin senideordekoa, len itxapen amildu zela esan dun ora, lemitziko andre leitzar- ran semea. Ark e gero, andrea arantzarra artu zien, Artantxu- ko Beronikan ta aizpa, Iparragi- rre ziten apellidota, Leitzako

«Iparra» zar onen izebak ittuen oriek, Iturrin anaiak.

Ta ezkondu ta belexe, Joxemiel ori, nonbette lizar moztan ai zela, lizarra gañetik eroita izterra autsi men tzien, ta andik pasmatu ta, ill gizona. Ta Joxe, oain Portolon bizi den au, umea zula alargun gelditu andrea, ta Arantzea yon ittuen ama semek, ta urte askon an bizitu ittuen.

Bittarte ortan bizitu ittuen famili franko Portolon: «Kapote» ta, «Xilo» ta; gero berriz Erregea ta, bizitu ittuen. Ta oaingo Oxe au mayorazko izan, ta Aranztik berriz ona torri zenen, Portolotik Danbolinbordara yon ittuen Erregea ta. Ordun berritu ziten Portolo; ori leno itxe txar bajubaju bat yuen, solairu bakarrek- koa, ta sukaldea gero goian pa- tua izaten dik, biño leno lurren izaten tzien. Azpikalden berriz estalpe zar bat, ta aik denak urratu ta, itxea ongi in tzien ge- ro. Ta ordun torri ittuen orrara bizitzera oaingo Oxe au ta, bere andre zena Maria ta, Aranztik.

Leno aztu in tziak esatea Jo- anblas zena nola ill tzen: Denbo aitan taberna men yuen Exkur- nen, ta Portoloko Joanblas ze- nori, yaien baten, gaupasa inta do, yokon ai men yuen launa- kin, ta Aranztik beteak karri zun andre orrek alu samarra izan bar tzien ba, ta goizalden Exkur- nera yonta artu dik aurren gizo- na yokon aizen lekutik eta, es- kallek petti abitu denen, bulka- zik alajainkoa andre atzetik, ta lepazurra autsita bertan ill gizo- na! Pixkan bat erana iziin yuen o, etzekit nik, betire benpe an- dre eskallek petti botata nola akazi zun! Nik ala aittu izan- duit.

Desgrazi eta mixeri kontu ugari ageri da hor. Baziren gehiago ere: beste haur bat, lu- rreko suan erre baitzen Portolon 1847an.

Astean hirulau aldiz irago- tzen naiz Portoloko etxaburutik, eta aitari aditutako kontu ilun eta zelebren horiek kontatzen dizkiot aldizka nere bihotzari. Sumatzen baitut inork ezin nauela barrenago aditu.

Ziria

• Motxorrosolo •

Elkartasuna

Ondorioei ez zaiela erreparatzen esan berri du elkar- tasun kontuetan aditua denak. Banitateak lur eman- korrak bereganatu ditu datorren menderako. Ezaguna zen bizia balio gutxiakoa zela beste lurraldeetan, erahi- lak, maiz, erreportai luze baten lerro bakarrean bahiturik agertzen dira.